

Tjekkiet og Slovakiet – kompliceret kærlighed

Dana Schmidt

De to lande har udviklet sig forskelligt siden kommunistregimets fald og især siden nedlæggelse af fællesstaten. Men de fleste tjekker og slovakker føler sig stadig knyttet til hinanden, og mange synes, at de gensidige relationer er bedre i dag end før bruddet

Da kommunistregimet faldt sidst i 1989, jublede næsten alle folk i Tjekkoslaviet, både i den tjekkiske og den slovakiske del af landet. Godt tre år senere, 1. januar 1993, da fællesstaten formelt blev delt, var jublen væsentlig svagere, selv om etableringen af to selvstændige republikker egentlig var en konsekvens af totalitarismens fald. Mange mennesker var direkte kede af, at den 75 år lange sameksistens var slut, og nogen begræder det stadigvæk. Næsten fire ud af ti lider af 'føderationsnostalgi' og ville helst genskabe den gamle stat.

Det er urealistisk, og Tjekkoslaviet vil nok blive ved med at være et begreb fra fortiden, men et stærkt sammenhold mellem de to folke-

færd lever videre i bedste velgående. Den fremmedgørelse, som mange frygtede, kom aldrig for alvor, og i dag synes de fleste mennesker, at forholdet mellem de 10,2 millioner tjekker og 5,4 millioner slovakker er mindst lige så godt som før bruddet eller endda bedre.

Og mange sammenligner både den kølighed, distancetagen og forlegenhed, som var der i begyndelsen, og de nuværende venskabelige følelser med reaktioner på opløsning af et ægteskab. Et til tider problematisk, men ikke helt dårligt ægteskab, så skilsmissen, der selv om den forløb relativt kultiveret og uden store skænderier, stadig gør ondt på nogen. Ifølge forskellige meningsmålinger synes 35-40 procent tjek-

ker og slovakker, at det var forkert at nedlægge føderationen.

Men omtrent lige så mange mener, at det var rigtigt. Tjekkiske modstandere af føderationen argumenter oftest med, at det fattigere Slovakiet var en for stor belastning for statskassen, og at slovakkerne angivelig hele tiden var utilfredse og krævede mere og mere. Slovakiske tilhængere af delingen siger, at bruddet var uundgåeligt, fordi de to på papiret ligestillede stater i virkeligheden slet ikke var ligestillede, fordi tjekkerne altid var den dominerende nation, og fordi mange tjekker altid så lidt ned på slovakkerne.

Årsager til skilsmissen

“I føderationen spillede tjekkerne rollen som den rationelle mandlige part, slovakernes rolle var en lune-fuld og evig utilfreds hustru”, siger den slovakiske politolog Silvia Miha-likova.

Også den slovakiske sociolog Marian Timoracky, som har skrevet en del om de tjekkisk-slovakiske relationer, påpeger tjekkeres udbredte ‘storebror-holdning’ til slovakkerne.

“For mange tjekker er Slovakiet et eksotisk landskab med Tatra-bjergene, slivovits, halusjkaer (slovakisk nationalret, red.) og folkløse, noget à la Tahiti eller karnevaler i Rio”, sagde Timoracky i en af debatterne efter bruddet.

Prags dominans på den politiske scene og nogle/mange tjekkers

overlegenhedsattitude over for slovakkerne var ikke de eneste grunde til opdelingen af Den Tjekkoslava-kiske Føderative Republik, men det spillede utvivlsomt en væsentlig rolle. Og flere kloge mennesker, ikke mindst Tjekkoslavakiets da-værende præsident Václav Havel, advarede gentagne gange mod sådanne holdninger og deres mulige konsekvenser.

“Mange tjekker opfører sig så selvcentreret, foragtende og ufølsomt, at slovakkerne ikke længere tror på Tjekkoslavakiet som deres land”, sagde Havel et halvt år før statsbruddet, som han var en konsekvent modstander af.

Men selve beslutningen om at nedlægge fællesstaten blev ikke truffet af almindelige tjekker og slovakker. De havde ingen mulighed for at udtale sig om statens fremtid. Der blev ikke afholdt en folkeafstemning, selv om der lød krav om den, og selv om et flertal af befolkningen var imod opdelingen. Det viste meningsmålinger, men de to på det tidspunkt mest magtfulde herrer i begge republikker, Tjekkiet regeringschef Václav Klaus og hans slovakiske modpart Vladimir Meciar, ignorerede det. Klaus og Meciar afgjorde Tjekkoslavakiets skæbne den 24. august 1992, da de i villa Tugendhat i Brno aftalte fællesstatens definitive ophør. Brno ligger symbolsk midt imellem Prag og Bratislava. Og pragtvillaen er en af Tjekkiet ti kulturskatte på Unescos Verdensarvsliste.

Med mødet i Tugendhat kulminerede diskussioner om føderationens fremtid, som var begyndt nærmest samtidig med kommunistregimets fald, altså så snart det var muligt at tale højt om tidligere tabuemner. De første par år troede de færreste på, at Tjekkioslovakiet virkelig kunne blive delt. Men efter parlamentsvalget i juni 1992, som blev vundet stort af Klaus' og Meciar's partier, blev det klart, at det var de to herrens og deres ligesindedes hensigt. Efter valget nægtede Klaus at sammensætte en føderativ regering, selv om præsident Havel havde pålagt ham det, og Meciar gennemtruffede i det slovakiske parlament vedtagelsen af Deklarationen om Slovakiets suverænitet. Vejen til bruddet var åben.

“Det var de to valgsejrherrer, som traf beslutningen uden at spørge befolkningen. Der er ingen tvivl om, at deres personlige ambitioner spillede en stor rolle. Begge er autoritative personer, som ikke ønskede at dele magten med en anden republik og med de føderative organer. De ville have den i deres egne hænder”, lyder den daværende tjekkoslovakiske udenrigsminister, Jiri Dienstbiers, vurdering. En lignende opfattelse af de to politikeres rolle er ret udbredt i begge republikker og ikke kun blandt nostalgikerne.

Tjekkiet siden statsskilsmissen

Václav Klaus og Vladimir Meciar fik

den magt, de ønskede, og førstnævnte er stadig på toppen. Som Tjekkiet's præsident har Klaus ganske vist begrænsede beføjelser, fordi posten er primært ceremoniel, men visse vigtige kompetencer har han og bruger dem maksimalt. Ingen lov eller international aftale, som parlamentet har vedtaget/godkendt, er gyldig, før Klaus har underskrevet den. Han kan altså fremme eller bremse vigtige beslutningsprocesser. P.t. blokerer Klaus, kendt for sin modstand mod EU-integrationen, ratificeringen af Lissabon-traktaten. Og han agter, som han sagde for et par dage siden, at vente så længe som muligt med at underskrive traktaten, som begge parlamentskamre har godkendt for længe siden.

Tjekkiet er nu efter Irlands ja til Lissabon og Polens underskrift det eneste EU-land, som endnu ikke har ratificeret Lissabon. Alle partier undtagen kommunisterne ønsker, at Klaus sætter sin underskrift så snart Tjekkiet's forfatningsdomstol har behandlet en henvendelse fra en gruppe parlamentarikere. De mener, at aftalen er i strid med tjekkisk grundlov, fordi den vil gøre EU til en superstat og ergo true Tjekkiet's suverænitet. Domstolen ventes at afvise klagen, men ingen tør gætte på, hvornår præsidenten vil signere dokumentet.

Václav Klaus har været med i storpolitikken lige siden kommunistregimets fald. Han var finansminister i den første postkommunistiske føde-

rationsregering og også hjernen bag de første økonomiske reformer efter systemskiftet. Allerede i 1991, da han grundlagde det stadig magtfulde Borgerlige Demokratiske Parti (ODS), blev han viceregeringschef, året efter fik han ministerpræsidentposten og forblev på den i fem år. Bagefter var han formand for parlamentets underhus, og i 2003 efterfulgte han Václav Havel på præsidentstolen.

Havel og Klaus har aldrig haft det godt sammen, og det skyldes ikke kun deres forskellige holdninger til vitale spørgsmål som føderationen eller Tjekkiets EU-medlemskab og den europæiske integration i det hele taget. Animositeten mellem dem hænger også sammen med deres forskellighed som personer. Klaus har aldrig haft Havels noblesse og intellektuelle potentiale, og han har heller aldrig opnået den internationale respekt, som Havel havde og stadig har. I Tjekkiet er Klaus ret afholdt og plejer at få pæne tal i meningsmålinger om politikernes popularitet. Men han har også mange overbeviste modstandere, ikke mindst på grund af sin boykotagtige holdning til Lissabon.

ODS og Socialdemokraterne (CSSD) har skiftevis regeret Tjekkiet lige siden 1993, altid i koalition med mindre partier, men aldrig med kommunisterne, selv om deres parti er landets tredjestørste. Men indtil nu har alle andre partier nægtet at danne regering sammen med

kommunisterne, som i øvrigt aldrig direkte har beklaget partiets forbrydelser i fortiden, og som kalder skueprocesser og andre repressalier mod uskyldige mennesker for 'fejl'.

Forholdet mellem ODS og CSSD har ofte været præget af ideologiske konflikter, men også af den svage politiske kultur, som er ret karakteristisk for de ekskommunistiske lande. Spor af fire årtiers kommunistisk enevælde mærkes stadigvæk.

Den sidste store strid brød ud i foråret og endte med Socialdemokraternes mistillidserklæring til regeringen. Kabinettet under ledelse af Klaus' efterfølger i ODS' spids, Mirek Topolánek, faldt midt i Tjekkiets EU-formandskab, hvilket mange tjekker opfattede som uhyre pinligt og skadeligt for landets internationale omdømme. Nu har Tjekkiet en embedsmandsregering, ledet af den partiløse Jan Fischer, som skal fortsætte på posten indtil et valg i utide engang næste år. Han har på kort tid skaffet sig megen respekt i befolkningen.

Fischer blev straks efter det irske ja kaldt til Bruxelles til drøftelser om Tjekkiets langtrukne og hidtil resultatsløse debat om Lissabon. Det bliver nok ikke nogen nem opgave for Fischer at få Klaus til at underskrive aftalen, men han håber, at ratificeringsprocessen bliver afsluttet inden årets udgang.

Regeringschefen og hans kabinet er også i gang med en anden svær opgave. De har netop iværksat et

barsk spareprogram, som skal helbrede økonomien og mindske det kæmpestore finanslovsunderskud, de forrige regeringen har ophobet ved ikke at gennemføre påtrængte reformer, ikke mindst på det sociale område.

“De tidligere regeringer var været uansvarligt gavmilde”, siger førende økonomer, men understreger samtidig indflydelsen af den globale krise. De fleste tjekker forstå ifølge meningsmålinger, at regeringens sparerunde er nødvendig.

Slovakiets udvikling

Vladimir Meciar og hans Bevægelse for Demokratisk Slovakiet (HZDS) blev med internationale øjne ikke set som den store gevinst for den nye selvstændige stat. Omverdenen kritiserede Meciar for hans autoritære styrestil og manglende respekt for etniske mindretal og ytringsfrihed, hvilket bl.a. førte til, at Slovakiet i modsætning til Tjekkiet, Polen og Ungarn ikke klarede optagelse i NATO i marts 1999. På det tidspunkt var Meciar, som alle årene formåede at bevare sin popularitet i hjemlandet, ikke længere regeringschef. HZDS havde ganske vist vundet valget i 1998, men Meciar var ikke i stand til at finde koalitions partnere og forme en regering.

Han blev efterfulgt af Mikulas Dzurinda, hvis brede koalitionsregering omgående iværksatte de dybtgående økonomiske reformer, Me-

ciar havde forsømt, og det lykkedes også at forbedre dialogen med det ungarske mindretal. Dzurinda formåede også ret hurtigt at forbedre Slovakiets internationale ry og sikre landets optagelse 2004 i EU og NATO. Hjemme faldt Dzurindas popularitet sidst i hans otte år lange regeringsperiode, og efter valget i 2006 blev hans post overtaget af Robert Fico, som leder det let venstredrejede parti Smer.

Fico kreerede en koalition sammen med Meciar HZDS og det kontroversielle Slovakiske Nationalparti, som er den førende kraft i jævnlige antiungarske udfald, og hvis formand, Jan Slota, af modstanderne sammenlignes med Frankrigs Jean-Marie Le Pen. Forholdet mellem Slovakiet og Ungarn er ikke helt harmonisk og til tider sågar ret konfliktfyldt, primært fordi man beskylder hinanden for dårlig behandling af mindretallene. Omkring ti procent af Slovakiets indbyggere er etniske ungarere.

Fico-regeringen fortsatte de reformer, som han hans forgænger havde iværksat, og opnåede fine resultater. Før den globale krise slog til, oplevede Slovakiets økonomi et boom, som fik nogle eksperter til at kalde det Centraleuropas tiger. Arbejdsløsheden, som tidligere var blandt Europas højeste, faldt og var kun lidt højere end den tjekkiske på ca. seks procent, lønningerne steg, om end langsomt, statsgælden faldt, investeringer fra udlandet voksede.

Reformerne, som også indebar markante besparelser, var så effektive, at den slovakiske økonomi nu virker sundere end den tjekkiske. (Slovakiet kom 1. januar 2009 med i ØMU'en, red.)

“Slovakiet er for tiden langt mindre truet af et potentielt økonomisk kollaps à la Ungarn end Tjekkiet”, siger en førende tjekkisk økonom, Pavel Kohout, som er medlem af Prag-regeringens antikrise-råd, til Slovakiets førende dagblad, *Sme*.

Krisen i Tjekkiet kradser så alvorligt, at regeringen har vedtaget spareindgreb, som på et år skal reducere statsgælden med en tredjedel. Ifølge Kohout og andre eksperter burde man have gennemført spare-runden langt tidligere.

Slovakiet har på det sidste også fået store problemer, næste års underskud frygtes at slå rekorder, og arbejdsløsheden stiger. Det gør den også i Tjekkiet.

Tjekkerne rigere end slovakkerne

Tjekkiet er trods aktuelle vanskeligheder stadigvæk rigere end Slovakiet og har været det lige siden fællesstaten blev grundlagt i 1918 på ruinerne af det østrig-ungarske kejserrige, som begge nationer havde været dele af i århundreder. Men forskellen bliver mindre og mindre.

Statistikker fra EU og fra Verdensbanken siger, at Tjekiets BNP per capita er omkring er femtedel højere end Slovakiets (14.200 euro/

12.000 euro mod EU's gennemsnit på ca. 25.000 euro). Også gennemsnitsindkomster i Slovakiet er omkring 20 procent lavere end i Tjekkiet, og det samme gælder pensioner og forskellige ydelser som understøttelse til de arbejdsløse. Deres antal vokser som følge af krisen i begge lande, men mere i Slovakiet, hvor det nærmer sig 12 procent. I Tjekkiet var den i august på 8,5 procent og frygtes at stige til ti procent, men samtidig mangler der arbejdskraft på visse områder. Der er oftest tale om job, som mange tjekker ikke er interesseret i.

Og her hjælper slovakkerne, som udgør det største etniske mindretal i Tjekkiet – omkring 200.000 mennesker. En del af dem er fast bosat i Tjekkiet, blandt dem en række prominente kulturpersonligheder og intellektuelle. Andre kommer for at arbejde, fordi de tjener bedre end derhjemme. Mændene ses fx på byggepladser, kvinderne som ekspeditricer eller kassedamer i supermarkederne. Der er p.t. også hundreder af slovakiske sygeplejersker i Tjekkiet, fordi mange af deres tjekkiske kolleger arbejder i Tyskland eller Østrig.

Tjekkisk-slovakisk hverdag

“Vi slås kun, når slovakkerne har banket os i fodbold”, siger Dan, en 15-årig knægt fra landsbyen Sidonie, til *Dnes*, som er Tjekiets førende seriøse dagblad.

Avisen lavede for nogle uger siden en reportage fra Sidonie, som omkring og nogle år efter statsdelingen var et af de få stridsemner mellem Prag og Bratislava. Grænsen gik nemlig tværs gennem landsbyen, så en del var slovakisk og en del tjekkisk. Det gav praktisk besvær, fordi Sidonie måtte have en grænsekontrolstation og et toldkontor. Og det gav også gnidninger mellem indbyggerne, fordi 'tjekkerne' var en del rigere – både lønninger, pensioner, børnetilskud etc. var højere på vestsiden af grænsen. Den blev først flyttet i 1997, så hele landsbyen blev tjekkisk.

Slovakiet fik til gengæld en anden omstridt flække, Sance. I dag er der takket være Schengen ingen grænsekontroller og angiveligt heller ingen problemer mellem indbyggerne, som er blandede begge steder. Nogen taler tjekkisk, nogen slovakisk, endnu andre taler en moravisk (Moravien eller Mæhren er Tjekkiet østlige del) dialekt, og alle forstår hinanden. Og har det godt sammen.

"Journalister prøver at finde etnisk strid her eller sågar had. Men vi alle kan godt lide tjekker. Min egen hustru er moravisk", siger en slovak fra Sance, i hvis eneste værtshus hovedsageligt udskænkes tjekkisk øl, til *Dnes*. De gode mellemmenneskelige relationer hersker ikke kun i grænseregionen. En ny meningsmåling viser, at 91 procent tjekker betragter slovakkerne som de nærmeste og mest tiltalende udlændinge. Lige

efter statsdelingen var det kun 60 procent, ti år senere var det 70 procent.

Slovakkernes følelser over for tjekkerne er også gennemgående positive, men nogle slovakker mener, at en del tjekker fortsat behandler dem med en vis overlegenhed. På den modsatte ende af tjekkernes sympatiskala står i øvrigt romaer – dem synes ifølge samme tjekkiske meningsmåling fra gallupinstituttet STEM kun 12 procent af tjekkerne om. Eller helt præcist: Kun så få tjekker "ville ikke finde det generende at have en roma som nabo". Lignende slovakiske tal minder om de tjekkiske.

Og roma-mindretallet udgør suverænt den fattigste befolkningsgruppe og det største sociale problem i begge republikker. Men det gør romaerne næsten overalt.

Slovakiet har skønsmæssigt næsten en halv million romaer, dvs. ti procent af befolkningen, Tjekkiet har ca. 300-350.000 romaer. En stor del af dem kom fra Slovakiet det første år efter statsdelingen, da indbyggerne frit kunne vælge bopælsstedet. I hele EU lever 8-10 millioner romaer, skønner eksperter. Mindst 60 procent af dem lever i 'yderste fattigdom', som Det Europæiske og Sociale Udvalg skriver i en rapport.

Sproglægtskab og kulturbånd

Den tjekkisk-slovakiske nærhed, som også politikerne fra begge lande

fremhæver gang på gang, bunder ikke kun i det lange samliv i fællesstaten og de gensidige sympatier. Den hænger også sammen med det faktum, at den sproglige kommunikation stort set er problemfri. Kun fem procent tjekker siger i en ny meningsmåling, at de har svært ved at forstå slovakisk, blandt slovakkerne er det sågar kun en ud af hundrede, som har besvær med tjekkisk.

De to sprog, som hører til den vestslaviske gruppe, er tættere beslægtede end dansk og norsk, så det nærmest umuligt ikke at forstå hinandens tale eller film, teaterforestillinger etc., selv om man aldrig decideret har studeret det andet sprog.

Og interessen for hinandens kultur er fortsat stor. Når slovakiske teatre gæster Tjekkiet eller omvendt, er der altid totalt udsolgt. Det samme gælder koncerter og andre kulturarrangementer. Spillefilm bliver normalt synkroniseret og bøger oversat, men 92 procent af slovakkerne ser regelmæssigt tjekkisk tv/lytter til tjekkisk radio. I Tjekkiet ser kun hver anden borger slovakisk tv, og det er flere slovakker, som læser tjekkiske aviser og tidsskrifter, end omvendt.

Men det er på den anden side sandt, at den bilingvisme, som eksisterede indtil Tjekkoslavakiets opløsning og – sammen med serbo-kroatisk – var et europæisk unikum, er blevet lidt svækket siden 1993. Den unge generation og især børn i

både Tjekkiet og Slovakiet er i dag langt mindre vant til at høre det andet sprog, fordi de hjemlige radio- og tv-stationer ikke længere sender tosprogede programmer som i fællesstaten. De elektroniske medier og tv i særdeleshed spillede en kolossal rolle for dobbelt-sprogbrug.

“Jeg oplever yderst sjældent, at en tjekke har svært ved at forstå mig. Det sker faktisk kun med børn eller helt unge mennesker. Så slår jeg straks om til tjekkisk. Men min erfaring er, at selv de mindste tjekkiske og slovakiske børn kan kommunikere”, siger en 35-årig slovak, Rostislav, som har boet i Prag i fem år.

Han kan tale tjekkisk, men gør det ikke gerne, fordi hans tjekkiske endnu ikke er helt perfekt. Slovakkerne er i stand til at lære tjekkisk så godt, at ingen kan høre på dem, at det ikke er deres modersmål. Der findes en lang række fremragende slovakiske skuespillere, som optræder i tjekkiske film og på tjekkiske teatre og taler absolut perfekt tjekkisk.

Det omvendte er næsten umuligt – de fleste tjekker taler slovakisk med accent, selv efter mange år i Slovakiet, fordi den slovakiske fonetik er for svær for tjekkiske tunger. En tjekkisk journalist, som har levet i Bratislava i 20 år, nægter at tale slovakisk, fordi hun ikke vil “massakrere det smukke sprog”. Tjekkiske skuespillere optræder tit i slovakiske film, med deres tale bliver som regel synkroniseret.

Tjekkoslovakisme-ideen

Bilingvisme havde sine rødder i 'tjekkoslovakisme-ideen', som dukkede op i begyndelsen af det 19. århundrede som et element i begge folkefærds nationale bevægelser inden for Østrig-Ungarn-monarkiet. En del af den tjekkiske intelligentsia troede dengang, at tjekkerne og slovakkerne var en etnisk enhed, og at det slovakiske sprog blot var en afart af tjekkisk. Den slovakiske intelligentsia var splittet, en del sympatiserede med tjekkoslovakismen, en anden støttede Ludovit Stur (1815-1856), en ualmindeligt dannet politiker, filolog og journalist, som kæmpede for slovakisk nationalidentitet og i 1840'erne skabte slovakisk skriftsprog på grundlag af nogle dialekter.

Da Tjekkoslovakiet blev grundlagt i 1918, figurerede begrebet 'tjekkoslovakisk sprog' i den nye forfatning, men en parallel lov garanterede, at både tjekkisk og slovakisk var officielle sprog. To-sprog-systemet fik et stærkt symbol i den unge stats første præsident, Tomas Garrigue Masaryk (1850-1937), som stammede fra en blandet familie og talte begge sprog flydende.

I Tjekkiets nuværende overgangsregering sidder i øvrigt en enkelt slovak, trafikminister Gustav Slamecka, som konsekvent taler slovakisk. Og alle forstår ham.

Helt fint kommunikerer også en masse unge mennesker fra begge republikker, som p.t. deltager i en tjekkisk-slovakisk musikkonkurrence, 'Superstar Søges'. Den sendes på begge landes tv og har tårnhøje seertal. En del af stjerne-aspiranterne er kun 15-16 år gamle og ergo født efter Tjekkoslovakiet-æraen.

"Det er blevet lidt en mode at hævde, at tjekker og slovakker ikke forstår hinanden så godt som tidligere. I virkeligheden passer det ikke, det er i hvert fald min erfaring. Selv børn kan sagtens tale sammen, hvis de ønsker det. Men det ville selvfølgelig gå endnu bedre, hvis tv-kanalerne sendte på begge sprog som i gamle dage", siger informationschefen i Slovakiets kulturinstitut i Prag, Ingrid Hohosova på et fuldstændigt accentfrit tjekkisk.

Dana Schmidt er journalist. Hun dækkede i en årrække Rusland og Central- og Østeuropa for Politiken. Dana Schmidt bor i dag i Prag.